

Elşən Mirişli

Gəncə şəhəri,
tarixçi

(əvvəli ötən sayımızda)

V Muradın (1840-1904) taxta çıxışı

Mehmed Muradın mason təşkilatına qatılması qarşıları tərəfindən birmənalı qarşılanmadı. Ziya Paşa və şəxsi həkimi Kapoleon Əfəndi vasitəsilə Sultan Əbdüləzizə müxalif olan qüvvələrin lideri sayılan Mithat Paşaya da danışıqlar aparıldı. Bu illərdə Osmanlı imperiyası çətin vəziyyətdə idi. Bosniya və Herseqovina üsyanıyla (1875) başlayan Balkan böhranı, bolqar ayaqlanması (2 may 1876) və 2 səfirin ölümü ilə nəticələnən Saloniki iğtişaşları (6 may 1876) ölkənin beynəlxalq əlaqələrini təhlükəli həddə çatdırmışdı.

Böyük güclərin Osmanlı imperiyasına müdaxiləyə hazırlandığı bu zamanda müxalif qruplar Sultan Əbdüləzizi devirib, Mehmed Muradı (V Murad) taxta çıxarmağı planlayırdı. Mithat Paşanın köşkündə toplanan iclasda Sultan Əbdüləzizin taxtda qalması həm ölkənin, həm də müxalif qüvvələrin gələcəyi üçün təhlükəli olaraq görüldü və mədrəsə tələbələrini üsyana sövq edilmələrinə qərar verildi. Digər tərəfdən isə Mehmed Murad üyan edəcək tələbələrə paylamaq üçün şəxsi xəzinədarı Xristaki Əfəndidən təmin etdiyi sandıq-sandıq qızılı Mithat Paşaya göndərdi. Softalar ayaqlanması adlanan bu hadisələr 10 may 1876-cı ildə başladı. Mehmed Rüşdü Paşanın sədrəzəmiyyə, Hasan Xeyrullah Əfəndinin şeyxülislamı, Hüseyin Avni Paşanın sərdarlığı və Mithat Paşanın məclisə daxil edilməsi elan edildi (12 may) və üsyançılar dağıldı. Sultan Əbdüləziz düşmənliliyində ortaqların və "möhtəşəm dörlük" adı verilən bu qrup iqtidarı ələ aldıqdan sonra Sultan Əbdüləzizin devrilməsi məsələsində razılaşıldılar və planı Mehmed Murada (V Murad) bildirdilər. Çevrilişin 31 mayda olması planlaşdırılsa da, bəzi hadisələrin ardından çevriliş 29-30 may gecəsi baş tutdu. Dolmabağça sarayı dənizdən və qurudan mühasirəyə alınaraq giriş-çixışları tutuldu və telefon xətləri kəsildi. Sultan Əbdüləziz devrildi.

Beləliklə, Mehmed Muradı sədrəzəm, şeyxülislam və digər bəzi dövlət adamları sultan elan edərək sədaqət andı içdilər. Ardından Sultan Əbdüləzizin devrilməsi haqqında fətva oxundu. Fətvada Sultan Əbdüləzizin dəli olduğu və dövlət işlərini idarə edə bilmədiyini bəhanə göstərilirdi. Sabiq sultan Topqapı sarayına aparıldı və burada həbs olundu. Bu səbəblə Sultan V Murad səltənət nişanəsi olaraq, Topqapıya gedərək burada Yavuz Sultan Səlimin (1512-1520) qızıl taxtına əyləşə bilmədi. Sultan Əbdüləziz və ailəsinə aid əşyalar yeni sultan tərəfindən qarət edildi. Qiyamətli əşyalar və ləlcəvahiratin bir hissəsi yeni sultanın anası tərəfindən alındı. Bir hissəsi isə Sultan Muradın bir

milyona yaxın borclarını qaytarmaq üçün şəxsi xəzinədarı Xristaki Əfəndiyə verildi.

Sultan V Murad ilk iş olaraq onu taxta çıxaranlar arasında olan Ziya Paşanı baş katib təyin etdi. Sədrəzəmə xəbər göndərərək əmisi Əbdüləzizin sürgünə yolladığı Namık Kemal və digər dostlarının geri çağrılmasını istədi. Ancaq bu əmri heç vaxt yerinə yetirilmədi. Onu taxta çıxaran "möhtəşəm dörlük" arasında qısa zamanda anlaşılmazlıqlar yarandı. Sərdar Hüseyin Avni Paşa əsl diktator kimi hərəkət edir və hər işə müdaxilə edirdi. Saraya giriş-çixışları nəzarət altına alan Hüseyin Avni Paşa, sultanla görüşmək istəyənlərin ondan icazə almasını

Böyük güclərin Osmanlı imperiyasına müdaxiləyə hazırlandığı bu zamanda müxalif qruplar Sultan Əbdüləzizi devirib, Mehmed Muradı (V Murad) taxta çıxarmağı planlayırdı. Mithat Paşanın köşkündə toplanan iclasda Sultan Əbdüləzizin taxtda qalması həm ölkənin, həm də müxalif qüvvələrin gələcəyi üçün təhlükəli olaraq görüldü və mədrəsə tələbələrini üsyana sövq edilmələrinə qərar verildi. Digər tərəfdən isə Mehmed Murad üyan edəcək tələbələrə paylamaq üçün şəxsi xəzinədarı Xristaki Əfəndidən təmin etdiyi sandıq-sandıq qızılı Mithat Paşaya göndərdi

lətməyə çalışan hökumət, sultanın üzündə və belində çiban çıxdığını, bu səbəblə cümə salamlığına çıxmadığı şayəsini yayırdı. Ancaq sultanın xəstəliyi artıq bütün paytaxtda bilinirdi və sədrəzəmin səltənət naibi kimi dövləti tək başına idarə etməsi şiddətlə tənqid edilirdi. Hökumət isə, İngiltərə səfirinin tövsiyəsilə sultanı Vyanalı həkim Leydesdorfa müayinə etdirdi. Ondandan alınan

larına bağlı bir Tənzimat Dövrü aydını olmuşdur. "Vətən Şairi" və "Azadlıq Şairi" olaraq anılır. Vatan yahut Silistre əsəriylə məşhurdur. Türkiyə Cümhuriyyətinin qurucusu Mustafa Kemal Atatürkü əsərləri və fikirləri ilə etkilemişdi.

Bu o dövrdə yepyeni bir səddi. Hürriyyət (Azadlıq) kəlməsinin lüğətlərdən çıxarıldığı o dövrdə, ədalət olmayan yerdə dövlətin

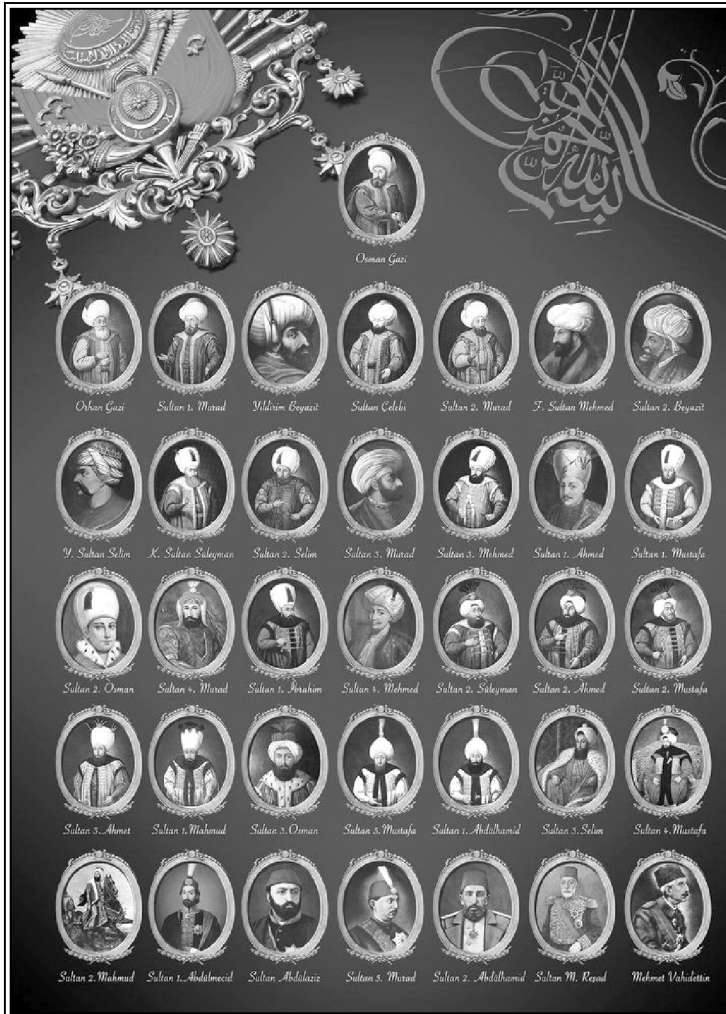
lilərin "Yeni Osmanlılar" (Jöntürklər) adını verdikləri təşkilatın liderləri Namık Kemal, Ziya Paşa, Mithat Paşa, Hüseyin Avni Paşa idi. İstanbulla döndükdən sonra 1872-ci ildə "İbret" qəzetini çıxarmışdı. 1873-cü ildə Kədikbaşı teatrında "Vətən, yaxud Silistre" pyesi oynanılmışdı. Hürriyyətdən qorxan hakimiyyət Namık Kemalı Mağusaya (Kıbrıs) sürgün etdi. Otuz səkkiz ay Kıbrısdan sür-

400 çadıyla qurulan Dünya Dövləti-Osmanlı İmperatorluğu

tələb edirdi. Sabiq Sultan Əbdüləziz Fəriyə sarayına aparılmış, 3 gün sonra isə biləkləri kəsili halda ölü tapılmışdı (4 iyun). Sultan Əbdüləzizin qayını olan Çerkez Hasan bəy, sabiq sultanın ölümündən sonra intiqam almaq üçün Hüseyin Avni Paşanı Mithat Paşanın köşkündə keçirilən iclas əsnasında öldürdü (15-16 iyun gecəsi).

Əvvəllər də əqlən zəifliyi bilənən V Muradın baş verən hadisələrdən sonra əsəbləri daha da korlanmışdı. Anormal hərəkətləri Ayasofya məscidində keçirilən ilk cümə salamlığında da müşahidə edilmişdi. Əmisinin müəmmalı ölümündən sonra şoka düşən Sultan Murad Yıldız sarayına alındı. Burada vəziyyəti daha da pisləşən sultanın özünü hovuzaya atmasından sonra yenidən Dolmabağça sarayına gətirildi. Sultan Muradın xəstəliyini giz-

Sultan V Murad ilk iş olaraq onu taxta çıxaranlar arasında olan Ziya Paşanı baş katib təyin etdi. Sədrəzəmə xəbər göndərərək əmisi Əbdüləzizin sürgünə yolladığı Namık Kemal və digər dostlarının geri çağrılmasını istədi. Ancaq bu əmri heç vaxt yerinə yetirilmədi. Onu taxta çıxaran "möhtəşəm dörlük" arasında qısa zamanda anlaşılmazlıqlar yarandı. Sərdar Hüseyin Avni Paşa əsl diktator kimi hərəkət edir və hər işə müdaxilə edirdi. Saraya giriş-çixışları nəzarət altına alan Hüseyin Avni Paşa, sultanla görüşmək istəyənlərin ondan icazə almasını tələb edirdi. Sabiq Sultan Əbdüləziz Fəriyə sarayına aparılmış, 3 gün sonra isə biləkləri kəsili halda ölü tapılmışdı (4 iyun)

mənfi rəyin ardından 30 avqust 1876-cı il tarixində hökumətin keçirilən gizli iclasında Sultan Muradın devrilməsinə və valihə Əbdülhəmid xanın taxta çıxarılmasına qərar verildi. Ertəsi gün sultanın devrilməsi haqqında fətva oxundu (31 avqust 1876). Beləliklə, 93 gün davam edən Sultan V Muradın səltənəti başa çatdı.

Namık Kemal

Sultan II Əbdülhəmidin avtoritar rejimini (avtoritar rejim şəraitində dövlət polis və orduya arxalanaraq zorla idarə olunur) qələmi ilə öldürən - ilə ürkmüş və əymiş vətən şairi olmuşdur. Onun ölümü ilə vətənpərvərlərin səsi qeyb olmuşdur. Azadlıq üçün çırpınan yurdunun duyğularını ifadə etmişdir. Ədalətdən, haqdan yazmışdı:

Bulunmazsa ədalət millətin əfradı bəyində Köçər bir gün zəminə arşə çıxsa pəysi dövlət deyərək hayqırır...

Namık Kemal Yurdsevərlik, hürriyyət (azadlıq), millət qavram-

çökəcəyini göstərən bu misralar gizləncə əldən-ələ dolaşırdı.

Namık Kemal artıq "millət yolunda haqq bildiyi bu xidmət"dən heç vaxt dönmədi, qələmi ilə istibdadı qarşı çıxmışdı. Son nəfəsinə qədər qəzəblə şahlanaraq kükrəmiş, yurdunu əzənləri qamçılımışdı:

Fələk hər cürə əsbabi cəfasını toplasın gəlsin,

Dönərsəm əlaqsızam millət yolunda bir əzəmətdə- demişdi.

Dönməmişdi ölünçüyədək. Hətta fələk hər cürə qəhrini, cəfasını üzərində ildırımlar kimi yağdırdığı halda da dönməmişdi.

Namık Kemal 1840 -cı ilin 21 dekabrında Tekirdağda doğulmuş, 1888-ci ilin 2 dekabrında Sakız adasında ölmüşdür. Məzarı Bolayırdadı. İlk təhsilini aldığıdan sonra öz-özünü yetişdirmişdi. 1857-ci ildə tərçümə şöbəsində məmurluğa başlamışdı. O, təqiblərdən canını qurtarmaq üçün 1867-ci ildə Parisə qaçmışdı. Oradan da Londona keçib 1868-ci ildə Ziya Paşa ilə "Hürriyyət" qəzetini buraxmışdı. Avropa-

gündə qalmışdı. Əfv olunub İstanbulla döndükdən bir il sonra Midilliyyə sürgün olunmuşdu. Həyat dolu hürriyyət döyüşçüsü Sakız adasında dünyadan köçmüşdü.

**Vəqf eylədim vücudumu mən rəhi millətə,
Bəzləyədim həyatımı fikri hi-mayətə.
Cimim aləmdə olsa da hu-num boğar mənə,
Verməm macal mən sənə xalqə xəyanətə.**

Azadlıqlar, "vücudunu vətən yolunda verən" onun kimi yurd fədailərinin yaşayan fikirlərinin təməli üzərindədir.

Mustafa Kemal Atatürk: "Vətənin azadlığı və istiqlalı yolunda ölməyi bu günki nəslə Namık Kemal öyrətdi" demişdi.

II Əbdülhəmid

II Əbdülhəmid 34-cü Osmanlı sultanı və 113-cü İslam xəlifəsidir. Hakimiyyət illəri 31 avqust 1876-27 aprel 1909-cu illərdə. 21 sentyabr 1842-ci ildə Topqapı sarayında dünyaya gəlmişdir. Atası Sultan Abdülməcid, anası Tirmüçjan Sultan idi. 11 yaşında anası vəfat etmiş, bu səbəblə atasının digər xanımı olan Pirüstü Sultanın himayəsində böyümüşdür. Sarayda xüsusi müəllimlərdən dərslər almış. Osmanlı türkcəsi ilə yanaşı, fars, ərəb və fransız dillərini öyrəndi. Taxt namizədliyindən olduqca uzaq olduğu üçün sarayda gözəldən kənar həyat yaşadı. Dövlət işləri ilə yaxından maraqlansa da, düşüncələrini heç kəslə paylaşmırdı. Bu səbəblə saray əhli və dövlət adamları arasında çox da sevilmirdi. Yalnız əmisi Sultan Əbdüləziz ağıl və siyasi qalibiyyət səbəbi ilə ona önəm verirdi. Belə ki, Misir və Avropa səyahətlərində onu da özünü aparmışdı. Əbdülhəmid xan kənd təsərrüfatı torpaqlarını və dəmir filizi mədənlərini satın alaraq şəxsi təsərrüfatını yaratdı. Birjada böyük sərvət qazandı. Belə ki, taxta çıxanda şəxsi sərvəti 100 min qızıldan çox idi.

II Əbdülhəmid xanın valihədliliyi, üç ay kimi qısa bir zaman, davam etmişdi. 31 avqust 1876-cı ildə qardaşı V Muradın taxtdan salınmasının ardından tərənle taxta çıxdı.

(ardı var)